

ΕΝΤΟΛΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΥΣ

Υπό του κ. GUNNAR MYRDAL

Κατά μετάφρασιν ΣΠ. ΠΑΠΑΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ

Είναι γνωστή ή επιστημονική αβυσσότητα του καθηγητού G. Myrdal, καθώς και το κύρος που απέκτησε ως Γενικός Γραμματέας τής Οικονομικής Επιτροπής για την Εύρωπη του Ο.Η.Ε., με την μεγάλη κοινωνιολογική του εργασία για τους νέγρους στις Η.Π.Α. και με τα μεγάλης απηχήσεως συγγράμματά του για τις υπανεπτυγμένες χώρες. Το μονοπώλιο των τεχνικοεπιστημονικών γνώσεων από τις ανεπτυγμένες χώρες τής Δυτικής Εύρωπης συνέτεινε στην καθυστέρηση των υπανεπτυγμένων. Ξεαιρετικά επικίνδυνο για τις τελευταίες αυτές χώρες εμφανίζεται σήμερα το μονοπώλιο στην οικονομική και τις άλλες κοινωνικές επιστήμες, με θεωρίες που διαμορφώθηκαν για να εξυπηρετούν τις ανάγκες και τα συμφέροντα των ανεπτυγμένων. Στα τόσα άλλα έσωτερικά και έξωτερικά εμπόδια που αντιμετώπιζουν οι υπανεπτυγμένες χώρες για την οικονομική τους ανάπτυξη, ή έλλειψις καταλλήλων θεωρητικών εργαλείων είναι ένα από τα σημαντικότερα. Μία περαστική θεωρητική προσπάθεια, μία πραγματική επιστημονική επανάσταση πρέπει να αναληφθή από τους νέους επιστήμονες αυτών των χωρών, που πρέπει να συνταιριάζουν γνώση και πάθος. Τη στιγμή που γίνεται πια συνείδησις και στη χώρα μας ή ανάγκη ίδρύσεως Ίδρυμάτων Έρευνών για τις κοινωνικές επιστήμες, πρέπει να ξεκαθαρισθούν οι αρχές από τις όποιες θά διαπνέωνται οι νέοι έρευνηταί. Το κείμενο που παραθέτουμε του καθηγητού Myrdal όχι μόνον πρέπει να διαβασθή με προσοχή, αλλά ίσως και να αποτελέση πραγματικό έγκολπιο.

Σ. Π.

Στην προσπάθειά τους για οικονομική ανάπτυξη οι υπανεπτυγμένες χώρες αντιμετώπιζουν πολύ μεγαλύτερες δυσκολίες απ' αυτές που είχαν άλλοτε ν' αντιμετώπισουν οι ανεπτυγμένες σήμερα χώρες.

Το οικονομικό επίπεδο από το οποίο ξεκινάνε είναι, στις περισσότερες περιπτώσεις, σημαντικά πιό χαμηλό. Η σχέση ανάμεσα στον πληθυσμό και τις παραγωγικές πηγές είναι κατά κανόνα πολύ πιό δυσχερής και ή δημογραφική ανάπτυξις του πληθυσμού είναι πιό δυναμική και πιό επικίνδυνη. Αυτές οι χώρες δεν έχουν στη διάθεσή τους μια διεθνή αγορά κεφαλαίου όπως είχαν στην εποχή τους οι ανεπτυγμένες σήμερα χώρες, ούτε διεξόδους για μετανάστευση. Δεν κληρονόμησαν παράδοση ρασιοναλισμού ή δικαίου, που υπήρξε τόσο σημαντική στα πρώτα στάδια τής Ιστορίας των ανεπτυγμένων σήμερα χωρών.

Και είναι χώρες που φθάνουν με καθυστέρηση: δεν έχουν την τύχη που είχαν οι ανεπτυγμένες σήμερα χώρες στο να προδεύσουν σαν βιομηχανικές νησίδες σ' ένα κόσμο περιτριγυρισμένο από καθυστερημένους λαούς, που μπορούσαν να τους εκμεταλλεύονται σαν αγορές για τα βιομηχανικά τους προϊόντα και σαν πηγές πρώτων υλών και μάλιστα να τους κρατούνε στην άποικιακή δουλεία γι' αυτό το σκοπό.

Τὸ μοναδικὸ πλεονέκτημα ποὺ ἔχουν, εἶναι οἱ ἐπιστημονικὲς καὶ τεχνικὲς γνώσεις ποὺ συσσωρεύσαμε, ἀλλὰ γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουν αὐτὲς τίς γνώσεις ἔχουν ἀνάγκη νὰ ἀναλάβουν καινούργιες ἔρευνες σὲ ὄλους τοὺς τομεῖς.

Οὔτε οἱ πολιτικὲς καὶ διοικητικὲς μέθοδοί μας, οὔτε οἱ κοινωνικὲς μας μεταρρυθμίσεις, οὔτε οἱ μέθοδοί μας παραγωγῆς καὶ διανομῆς δὲν μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν μὲ ὠφέλεια ὅπως εἶναι. Αὐτὲς οἱ μέθοδοι ἀναπτύχθηκαν γιὰ νὰ ταιριάζουν στὶς διάφορες καταστάσεις τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν καὶ δὲν ταιριάζουν στὶς ἀνάγκες τῶν ὑπανεπτυγμένων.

Τὸ ἰδεῶδες θὰ ἦταν νὰ μπορέσουν οἱ ὑπανεπτυγμένες χῶρες νὰ χρησιμοποιήσουν ὅλες τίς διαθέσιμες γνώσεις, ἀλλὰ ἀναπτύσσοντας τίς δικές τους μεθόδους ποὺ νὰ προσαρμόζονται στὶς δικές τους ἀξίες καὶ καταστάσεις. Γιὰ νὰ τὸ κάνουν αὐτὸ μὲ τρόπο ἀποτελεσματικὸ, ἔχουν ἀνάγκη νὰ ἀποδουθοῦν σὲ ἔρευνες σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς βασικῆς ἔρευνας.

Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κάνει αὐτὸ γι' αὐτὲς στὸ σύνολό του. Γιὰ νὰ ἔχουν πιθανότητες νὰ ἐπιτύχουν στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη πρέπει οἱ ὑποανεπτυγμένες χῶρες νὰ δώσουν τὴν ἀπόλυτη προτεραιότητα στὴν κατασκευὴ σχολείων καὶ πανεπιστημίων, στὸ σχηματισμὸ ἐπιστημόνων καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα σὲ ὄλους τοὺς τομεῖς. Ὑπέδειξα ἐπανελημμένως ὅτι οἱ πλούσιες χῶρες πρέπει νὰ δώσουν ἀποτελεσματικὴ βοήθεια στὴ δημιουργία αὐτῶν τῶν ἰδρυμάτων. Μιὰ τέτοια βοήθεια θὰ εἶχε σημαντικὰ καὶ διαρκῆ ἀποτελέσματα, ἐπιτρέποντας στὶς ὑπανεπτυγμένες χῶρες νὰ προωθηθοῦν σημαντικὰ μέσα σὲ μιὰ σωρευτικὴ διαδικασίαν ἀναπτύξεως.

Ἡ ἀνάγκη ἀνανεώσεως τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας

Οἱ ὑπανεπτυγμένες χῶρες ἔχουν ἐπίσης στὴν ἐλευθέραν τους διάθεση τὴν οἰκονομικὴ θεωρίαν ποὺ τοὺς κληρονομήσαμε· πρέπει ὅμως νὰ μὴ τὴ δεχτοῦνε χωρὶς κριτικὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ἀντίθετα ὀφείλουν νὰ τὴν ξαναφτιάξουν ἐξ ἀρχῆς, γιὰ νὰ ταιριάζῃ στὰ δικὰ τους προβλήματα καὶ συμφέροντα.

Πρέπει, συγκεκριμένα, νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν τοὺς ὅτι ἓνα σημαντικό μέρος αὐτῆς τῆς θεωρίας εἶναι ἑκφρασεις τῶν συμφερόντων ποὺ κυριαρχοῦσαν στὶς βιομηχανικὲς χῶρες, ὅπου διαμορφώθηκε καὶ ἀναπτύχθηκε αὐτὴ ἡ θεωρία. Γενικὰ, ἡ οἰκονομικὴ θεωρία δὲν ἀπασχολήθηκε μέχρι σήμερα μὲ τὰ προβλήματα τῶν ὑπανεπτυγμένων χωρῶν. Ἔτσι, ἂν αὐτὲς τὴν ἐφαρμόσουν χωρὶς κριτικὸ πνεῦμα στὰ προβλήματά τους, γίνεται ψεύτικη.

Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὴ θεωρίαν τοῦ διεθνoῦς ἐμπορίου. Αὐτὴ ἡ θεωρία ὑποστηρίζει πράγματι ὅτι τὸ ἐμπόριο προκαλεῖ μιὰ κίνηση πρὸς τὴν ἐξίσωση τῶν εἰσοδημάτων, ἐνῶ κανονικὰ τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς μὴ ἐλεγχομένου ἐμπορίου, ἀνάμεσα σὲ μιὰ ἐκβιομηχανισμένη καὶ σὲ μιὰ ὑπανάπτυκτη χώρα εἶναι νὰ προκληθῇ μιὰ σωρευτικὴ διαδικασίαν ποὺ τείνει στὴν ἐκπτώχευση ἢ τὴν στασιμότητα τῆς ὑπανάπτυκτης χώρας.

Ἔνα σημαντικό μέρος τῶν συμβουλῶν ποὺ δίνονται στὶς ὑπανεπτυγμένες χῶρες γιὰ τὰ ζητήματα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν πληρωμῶν στηρίζεται στὴν ἴδια

εθθραυστη βάση με μιὰ θεωρία πού δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστῆ στὰ προβλήματα αὐτῶν τῶν χωρῶν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ συμβουλές αὐτές εἶναι χωρὶς ἐπιστημονικὴ βάση καὶ ἀποδεικνύονται ἐσφαλμένες στὴν πράξη.

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς βιβλιογραφίας πού ἀσχολεῖται με τὰ προβλήματα τῆς ἀναπτύξεως τῶν ὑπανεπτυγμένων χωρῶν παράγεται ἀκόμα καὶ στίς μέρες μας στίς βιομηχανικὰ ἀνεπτυγμένες χῶρες. Εὐτυχῶς ἔχει στὸ σύνολό της μὴ θεωρητικὸ χαρακτήρα, πράγμα πού εἶναι ἕνα πλεονέκτημα, ἐφ' ὅσον ἡ οἰκονομικὴ θεωρία δὲν εἶναι καλύτερα προσαρμοσμένη σ' αὐτὰ τὰ προβλήματα.

Μποροῦμε ὁμως νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἕνα μεγάλο μέρος αὐτῆς τῆς βιβλιογραφίας δὲν ξεκινáει ἀπὸ τὰ συμφέροντα τῶν ἰδίων τῶν ὑπανεπτυγμένων χωρῶν, ἀλλὰ, συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ, ἐξετάζει τὰ προβλήματά τους ξεκινώντας ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ πολιτικὰ συμφέροντα μιᾶς ἀνεπτυγμένης χώρας ἢ μιᾶς ὁμάδος τέτοιων χωρῶν. Αὐτὴ ἡ κατάστασις χειροτέρευσε ἀκόμα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ψυχροῦ πολέμου, στὰν τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα πού καθοδηγοῦσαν τὴν οἰκονομικὴ ἀνάλυση μεταβλήθηκαν συχνὰ σὲ ἀπλὰ στρατηγικὰ συμφέροντα σ' αὐτὴ τὴν παγκόσμια σύγκρουση.

Καθ' ὅσον οἱ ὑπανεπτυγμένες χῶρες γίνονται πὺδ ἀνεξάρτητες στὴν ἔκφραση τῶν ἐπιθυμιῶν τους καὶ τῶν ἀνησυχιῶν τους, μποροῦμε νὰ περιμένουμε μιὰ ἀλλαγὴ στὸν προσανατολισμὸ τῆς ἔρευνας. Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα θὰ μελετηθοῦν ὄλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν συμφερόντων αὐτῶν τῶν χωρῶν. Ἐπειδὴ αὐτὸ ἀνταποκρίνεται στὸ ἰδεῶδες τῆς ἰσότητος πού κατέλαβε πάντα μιὰ σημαντικὴ θέση στὴν οἰκονομικὴ θεωρία, αὐτὸς ὁ καινούργιος προσανατολισμὸς τῆς οἰκονομικῆς ἔρευνας θὰ εἶναι σύμφωνος με βαθύτερες ἐπιταγές τοῦ Δυτικοῦ μας πολιτισμοῦ, πού ἀνέρχονται στὸν αἰῶνα τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ ἀκόμη πὺδ πρὶν.

Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι αὐτὸς ὁ καινούργιος προσανατολισμὸς τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας πρὸς ἕνα μεγαλύτερο ρεαλισμὸ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τίς ὑπάρχουσες οἰκονομικὲς ἀνισότητες, θὰ ἐπιφέρῃ μιὰ ὀριστικὴ ἐξέλιξη τῶν παλιῶν προτιμήσεων γιὰ τὸ laissez-faire καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὸ δόγμα τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου καὶ τῆ σκοπιὰ τῆς σταθερῆς ἰσορροπίας. Ἐπὶ πλέον, ἡ διάκρισις ἀνάμεσα σὲ «οἰκονομικοὺς παράγοντες» καὶ «μὴ οἰκονομικοὺς παράγοντες» πρέπει ἐπίσης νὰ ἐγκαταλειφθῆ σὰν παράλογη καὶ κατὰ συνέπειαν ἀπατηλὴ. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάλυσις ὀφείλει νὰ ἐξετάσῃ ὄλους τοὺς καίριους παράγοντες ἂν θέλῃ νὰ εἶναι ρεαλιστικὴ ἢ γενικὴ οἰκονομικὴ θεωρία πρέπει νὰ γίνῃ μιὰ κοινωνικὴ θεωρία.

Νομίζω ὅτι τὸ κυριώτερο βῆμα γι' αὐτὴ τὴν καινούργια θεωρία θὰ ἦταν μιὰ σύνδεσις τῶν αἰτιῶν πού ἐνώνουν ὄλους τοὺς παράγοντες τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, οἱ ὅποιοι ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα μιὰ σωρευτικὴ διαδικασία. Σ' αὐτὴ τὴν καινούργια θεωρία θὰ ὑπῆρχε θέσις γιὰ πολλὰ ἐπιχειρήματα καὶ εἰδικὲς θεωρίες, πού σήμερα περιλαμβάνονται στὴν προγονικὴ μας θεωρία. Ὅλα αὐτὰ θὰ χρησιμοποιῶνταν μέσα σ' ἕνα καινούργιο πλαίσιο.

Θὰ πρόσθετα ἀκόμα ὅτι δὲν τρέφω καμμιά αὐταπάτη ὡς πρὸς τὴ δυνατότητα πλαισιώσεως μιᾶς τέτοιας γενικῆς θεωρίας με ἕνα οἰκονομετρικὸ μοντέλο. Οἱ μεταβλητοὶ παράγοντες πού μᾶς ἐνδιαφέρουν καὶ οἱ καίριες σχέσεις πού ὑπάρχουν ἀνάμεσά τους εἶναι πάρα πολλοί, γιὰ νὰ ἐπιτρέψουν αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ἡρωϊ-

κής απλουστεύσεως. Αυτό δὲν σημαίνει ὅτι ιδιαίτερα προβλήματα δὲν μπορούσαν ἐπιφελῶς νὰ ἐξεταστοῦν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο — ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι οἱ μεταβλητές καὶ οἱ ὑποθέσεις διαλέχτηκαν πάνω στὴ βάση μιᾶς διεισδυτικῆς θέας τῶν δεδομένων καὶ τῶν οὐσιωδῶν σχέσεων, πὸ μόνον μιὰ γενικὴ θεωρία μπορεῖ νὰ προσφέρῃ.

Ἔχω τὴν βεβαιότητα ὅτι στὰ χρόνια πὸ ἐρχονται, οἱ οικονομολόγοι ὅλων τῶν χωρῶν θὰ ἀσχοληθοῦν ὅλο καὶ περισσότερο μὲ τὴν μελέτη τῶν προβλημάτων τῆς ἀναπτύξεως τῶν ὑπανεπτυγμένων χωρῶν στὸ φῶς τῶν συμφερόντων, τῶν ἀξιών καὶ τῶν ἐπιδιώξεων αὐτῶν τῶν χωρῶν. Ἀλλά, χωρὶς καμμιά ἀμφιβολία, ἡ κυρία εὐθύνη πέφτει στοὺς νέους οικονομολόγους αὐτῶν τῶν χωρῶν. Στὶς διαλέξεις μου στὸ Κάιρο, πρωτεύουσα μιᾶς ὑπανεπτυγμένης χώρας ἀπὸ τὶς πὸ φτωχῆς καὶ τὶς πὸ παραγμένες, ἦταν γιὰ μένα πολὺ φυσικὸ νὰ ἀπευθυνθῶ στὸ τέλος στοὺς πολυάριθμους φοιτητὲς τοῦ ἀκροατηρίου μου καὶ νὰ τοὺς δηλώσω αὐτὸ πὸ νομίζω ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ μεγάλη ἐντολὴ καὶ μιὰ εὐκαιρία συγχρόνως. Νομίζω ὅτι ἀξίζει νὰ δώσω ἐδῶ μιὰ περίληψη αὐτῶν πὸ εἶπα τότε.

Ἐὸ ρόλος τῶν νέων οικονομολόγων εἰς τὰς ὑπανεπτυγμένας χώρας

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Ξυπνήματος θὰ ἦταν κρίμα ἂν οἱ νέοι οικονομολόγοι τῶν ὑπανεπτυγμένων χωρῶν ἀφήνονταν νὰ παρασυρθοῦν ἀπὸ τὶς προκαταλήψεις τῆς οικονομικῆς σκέψεως τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν, προκαταλήψεις πὸ ἐμποδίζουν τοὺς εἰδικούς αὐτῶν τῶν χωρῶν στὶς προσπάθειες πὸ καταβάλλουν νὰ εἶναι ρασιοναλιστὲς ἀλλὰ πὸ θὰ εἶχαν μοιραῖες σχεδὸν συνέπειες γιὰ τὶς διανοητικὲς προσπάθειες τῶν οικονομολόγων τῶν ὑπανεπτυγμένων χωρῶν.

Θὰ τοὺς εὐχόμουν, ἀντίθετα, νὰ ἔχουν τὸ θάρρος νὰ ἀπορρίψουν τὶς μεγάλες δογματικὲς κατασκευὲς καὶ τὶς θεωρητικὲς ἐπεξεργασίες, πὸ στεροῦνται οὐσίας καὶ ρεαλισμοῦ καὶ πὸ πᾶσχουν, τὶς περισσότερες φορές, ἀπὸ ἀνεπάρκεια. Θὰ τοὺς εὐχόμουν, ἐπίσης, νὰ δώσουν μιὰ καινούργια ἐξέλιξη στὴ σκέψη τους, ξεκινώντας ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν δικῶν τους ἀναγκῶν καὶ προβλημάτων.

Ἄντὶ νὰ ξαναμασᾶνε τὶς παλιές μας θεωρίες καὶ τὶς θεωρητικὲς διαμάχες μας, πὸ εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ γέριες, θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουν μιὰ προσωπικὴ ἐπιλογὴ αὐτοῦ πὸ εἶναι πραγματικὰ πρακτικὸ καὶ χρήσιμο στὴν παράδοσή μας καὶ νὰ ἐπιδιώξουν τὴν προσαρμογὴ αὐτῶν τῶν θεωρητικῶν κατασκευῶν στὰ δικά τους προβλήματα. Θὰ ἀνακάλυπταν τότε ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰ παλιά καὶ γνώριμα θεωρήματα γίνονται χρήσιμα μόνον ὅταν προσαρμόζονται σὲ ἕνα καινούργιο περιβάλλον.

Ὅλες οἱ ὑπανεπτυγμένες χώρες ξεκινᾶνε σήμερα πάνω σὲ μιὰ γραμμὴ οικονομικῆς πολιτικῆς πὸ δὲν ἔχει κανένα ἱστορικὸ προηγούμενο σὲ καμμιά ἀπὸ τὶς ἀνεπτυγμένες σήμερα χώρες. Ὅπως ἡ ἐξέλιξις τῶν γεγονότων καὶ τῶν οικονομικῶν πολιτικῶν στὶς ἀνεπτυγμένες χώρες προκάλεσε ἀναθεωρήσεις τῶν κοινωνικῶν καὶ οικονομικῶν θεωριῶν, γιὰ μιὰ καλύτερη προσαρμογὴ τους στὶς ἄμεσες ἱστορικὲς συνθήκες ἀπὸ τὶς ὁποῖες καὶ προσδιορίζονται, θὰ ἦταν πρόσφορο ἂν τὰ σύγχρονα δεδομένα καὶ οἱ πολιτικὲς τῶν ὑπανεπτυγμένων χωρῶν γίνονταν δεκτὰ σὰν

μιὰ πρόκλησις γιὰ τὴν παραγωγή καινούργιων καὶ διαφορετικῶν θεωρητικῶν πλαισίων γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἔρευνα. Ἐάν αὐτὴ ἢ ἐλπίδα μπορούσε νὰ πραγματοποιηθῆ, τὸ ζήτημα αὐτῆς τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῆς ἀνθρωπότητας, ποὺ ἔζησε μέχρι σήμερα μέσα στὴν οἰκονομικὴ καθυστέρηση, θὰ εἶχε σὰν συμπληρωματικὴ συνέπεια καινούργιες ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις, πλάτεμα τοῦ πνευματικοῦ μας ὀρίζοντα καὶ πλούτισμα, τέλος, τῆς κοινῆς μας πολιτιστικῆς παράδοσης.

Ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη ἄποψη, οἱ ἐρευνητὲς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς ὑπανεπτυγμένες χώρες πρέπει νὰ ἔχουν ἓνα εἰδικὸ ἀρχικὸ πλεονέκτημα: πρέπει, κανονικά, νὰ εἶναι ἀπομακρυσμένοι ἀπὸ τὶς ἀναγκασιότερες καὶ τὰ συμφέροντα ποὺ κατευθύνουν τὴν ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας στὶς σχετικὰ πλούσιες καὶ ἀνεπτυγμένες χώρες. Εἶναι κατὰ συνέπειαν φυσικὸ νὰ παίρνουν γιὰ σημεῖο ἐκκινήσεως τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκανοποιηθοῦν οἱ ἀπαιτήσεις τῶν πτωχῶν μαζῶν τῶν ὑπανεπτυγμένων χωρῶν. Ἔτσι, ἢ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος θὰ προηγεῖτο τῶν συντηρητικῶν τάσεων τοῦ laissez-faire, ἀντὶ νὰ γίνεταί τὸ ἀντίθετο, ὅπως ἔγινε μὲ τὴ δική μας παράδοση.

Στὴ διαδικασία τῆς μεταδόσεως τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας σ' ἓναν διαρκῶς αὐξανόμενο ἀριθμὸ ἐρευνητῶν τῶν ὑπανεπτυγμένων χωρῶν, βλέπω νὰ ὑπάρχουν οἱ δυνατότητες μιᾶς θρασυτέρας ἀλλαγῆς, ἀπ' αὐτὴν ποὺ συνήθως ἐπιφέρει ἢ προτιμήσεις μιᾶς θεωρίας ἀπὸ μιὰν ἄλλη. Γιατὶ ἐλευθερωνόμενοι ἀπὸ τὶς προηγούμενες προκαταλήψεις, οἱ ἐρευνητὲς τῶν ὑπανεπτυγμένων χωρῶν, ἀναλαμβάνουν μιὰ λογικὴ κριτικὴ τῶν προηγουμένων ἀπόψεων καὶ τῆς θεωρίας στὴν ὁποία ἀνήκαν. Καθὼς λοιπὸν πρέπει νὰ υἱοθετήσουν μιὰ ὀπτικὴ γωνία ἔξω ἀπὸ τὴν καθιερωμένη οἰκονομικὴ διδασκαλία, θὰ ἀναγκαστοῦν νὰ δοῦν μόνοι τους πόσο οἱ θεωρητικὲς προτιμήσεις περιστοῦν ἓνα κανονιστικὸ καὶ τελεολογικὸ στοιχεῖο στὴ σκέψη μας: πρόκειται γιὰ τὸ παλιὸ μεταφυσικὸ πυροτέχνημα, νὰ θεωροῦμε τὶς ἀξίες σὰν δεδομένα

Οἱ ἐρευνητὲς τῶν ὑπανεπτυγμένων χωρῶν θὰ μπορούσαν νὰ φιλοδοξήσουν νὰ ἀποφύγουν τελείως αὐτὸ τὸ παράλογο στοιχεῖο στὴ μέθοδο σκέψέως τους, ἂν καὶ οἱ δυνατότητες νὰ τὸ ἐπιτύχουν αὐτὸ εἶναι ἐλάχιστες. Ὅπως μᾶς δείχνει ἢ ἱστορία τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, τὸ φυσικώτερο θὰ ἦταν νὰ ἀποκτήσουν γρήγορα δικὸ τους σύστημα προτιμήσεων, ποὺ νὰ τὸ ἀναγάγουν σὲ ἓνα καινούργιο μεταφυσικὸ σύστημα. Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείουμε ὅτι μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς θὰ προσπαθοῦσαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὴ μεταθρασυτικὴ αὐτὴ στιγμὴ πνευματικῆς ἐλευθερίας, ὅταν θὰ γίνεταί ἢ προσπάθεια ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὶς θεωρητικὲς μας προκαταλήψεις, γιὰ νὰ ἀρχίσουν συνειδητὰ τὴν κατασκευὴ μιᾶς κανονικῆς θεωρίας ἐλευθερῆς ἀπὸ ἀντικειμενοποιημένες ἐκτιμήσεις.

Ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχουν αὐτὸ θὰ ἦταν νὰ ἐπεξεργασθοῦν σαφεῖς ἀξιολογικὲς προϋποθέσεις, ὅχι μόνον ὅταν ἐξάγουν τὰ πρακτικὰ καὶ πολιτικὰ συμπεράσματα, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὸ ὅταν ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ δεδομένα καὶ μὲ τὶς αἰτιατικὲς σχέσεις καὶ κάνουν τὴν ἀνάλυσή τους. Αὐτὸ τὸ μεθοδολογικὸ ξεκαθάρισμα καὶ ἢ ἐφαρμογὴ του στὴν ἐπιστημονικὴ τους δουλειὰ θὰ ὤψωναν τὰ ἀναλυτικὰ τους ἐργαλεῖα, ποὺ θὰ γίνονταν ἰσχυρότερα, ἀκόμα κι' ὅταν χρησιμοποιοῦνταν γιὰ πρακτικὸς καὶ πολιτικὸς σκοποὺς.

Τὸ νὰ ἐπιλέξουμε αὐτὸ ποὺ εἶναι πραγματικὰ χρήσιμο καὶ πρακτικὸ ἀπὸ τὶς καθιερωμένες θεωρητικὲς ἀπόψεις, πετώντας τὴ σαβούρα, ἀλλὰ κρατώντας ὅ,τι ἀξίζει ἀπὸ τὰ παλιὰ ἐπιχειρήματα καὶ θεωρήματα, γιὰ νὰ τὸ ἐντάξουμε σὲ ἕνα καινούργιο κοίταγμα τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων, αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλο νὰ πραγματοποιηθῆ. Δὲν εἶναι πάντως αὐτὴ δουλειὰ γιὰ ντιλετάντες καὶ ἀμαθεῖς, αὐτοὶ εἶναι ἄλλωστε οἱ πρῶτοι ποὺ ὑποκύπτουν στὶς καθιερωμένες ἀπόψεις, ἢ σὲ μερικὲς ἐκλαϊκευμένες διαστροφές τους, χωρὶς νὰ ἔχουν συνείδηση τῆς πνευματικῆς τους δουλείας.

Κανένας κριτικὸς δὲν ἦταν ποτὲ ἀποτελεσματικὸς ἂν δὲν ἤξερε σὲ βάθος τὸ ἀντικείμενο τῆς κριτικῆς του. Ὁ ἀπότομος καὶ ἀνηφορικὸς δρόμος ποὺ χαράζω γιὰ τοὺς νέους ἐργάτες τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν στὶς ὑπανεπτυγμένες χῶρες, ἀπαιτεῖ πράγματι ἐντονώτατες προσπάθειες γιὰ νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ ἀληθινὴ γνώσις καὶ ἡ πληρέστερη κυριαρχία τοῦ συνόλου τῆς θεωρητικῆς μας κληρονομίας.

Εἶναι πολὺ πιὸ εὐκόλο νὰ εἶναι κανεὶς κονφορμιστὴς παρὰ ἐπαναστάτης μὲ ἐγκυρότητα.